

on 'contributors' where, apart from the usual suspects such as 'authors' and 'war correspondents', attention is also paid to literally image-defining actors such as 'photographers' and (avant-garde) 'artists'. In his contribution on 'editors', Christophe Declercq elaborates on the case of the Belgian refugee press: how pre-war networks continued to function, and ultimately what the influence was on the post-war Belgian press landscape, including the foundation of the nation-wide Flemish-leaning newspaper *De Standaard*. 'Events' is the title of the third part. That pays attention to specific contexts such as 'battles', 'revolutions', 'alliances', but also the 'Armenian genocide' and the 'influenza pandemic'. The fourth part of the book looks at 'types of periodicals': besides newspapers, a very wide range of publications are considered: better-known types such as 'trench journals', 'prisoner-of-war camp journals' but also 'hospital journals', or activist magazines of the peace movement, trade unions or suffragettes. Of great importance is the book's global scope, which is particularly evident in the fifth part: with contributions on the Ottoman Empire, German colonial Africa, India, China, Canada and Australia and New Zealand, the five continents are represented. Because of its worldwide dimension and wider time frame, i.e. beyond the old geographical and chronological limitations of the West and '1914-1918' respectively, *The Edinburgh Companion to First World War Periodicals* inscribes itself fully within current historiographical trends in the study of the First World War: that of 'the Greater War'. I want to point this out specifically because, particularly in terms of research on 'subaltern groups' during the First World War, the periodical press can compensate for the lack of official sources or personal records.

The division into five parts and thirty chapters with the very laconic titles I quoted above (that ultimately reveal little about the specific cases worked out) does not mean that other types of magazines (such as children's magazines), or other contexts (such as neutrality), or other contributors (such as printers) to which no separate contribution has been devoted have not been taking into consideration. An excellent index leads to these and many

other topics covered. At the same time, it goes without saying that such a wide-ranging book cannot possibly pay the attention due to all aspects. It mostly remains limited to presentations of admittedly inspiring cases: for instance, the chapter on 'artists' deals mainly with the then avant-garde and hardly at all with the much more widely spread academic artists who used a rather traditional form language, while the chapter on 'editors' deals only with the Belgian refugee press. Like any good Companion, this book is a hybrid (in the good sense of the word) in which the collected essays can be considered both a reference work and a monograph. Above all, it shows a gigantic wealth. It is thus an overview, a state of the art of current research, pointing to possible avenues and offering inspiration and, consequently, an impetus and a spur to further research into (the role of) the press during the First World War.

Unfortunately, I must once again end a review by pointing out the exuberant and therefore prohibitive price of this important book: £150. When will academic publishers understand that there is indeed a market for this kind of works outside university libraries and adjust their business model so that independent scholars, and smaller - specialised or non-specialised - libraries can also purchase the fruits of what was largely publicly funded research? The price of books such as this remains a shame, and the brake it places on its distribution is especially unfortunate for the excellent work done by editors and contributors. Nevertheless, I can only hope that many First World War scholars and specialists in press history will find their way to this book. For it deserves a wide readership.

Dominiek Dendooven

BETTY COLETTA, JULES PIRLOT, GEORGES SPRIET, THEUN VONCKX

Camarades. Le Parti Communiste de Belgique par l'image 1921-1995 = Kameraden. De Kommunistische Partij van België in beeld 1921-1995

Brussel, CARCoB /DACOB, 2021, 267 p.

De Kommunistische Partij van België (KPB): er zijn evidentere onderwerpen voor een fotoboek.

Ter gelegenheid van de honderdste verjaardag van de stichting van de partij publiceerden DACOB en CARCoB echter een aantrekkelijk, modern vormgegeven *livre d'images*, bedoeld voor een breed publiek. Als beheerders van het archivalisch patrimonium van de KPB zijn deze ondergewaardeerde instellingen daarvoor uitstekend geplaatst: alle opgenomen archiefstukken (incl. vele foto's), affiches, pamfletten en publicaties allerhande zijn afkomstig uit de DACOB/CARCoB-collecties (p. 265).

De in totaal meer dan 350 illustraties verspreid over 267 bladzijden zijn geselecteerd op 'esthetiek' en 'historische relevantie' (p. 265). Enige chronologische, thematische of archivalische representativiteit van de getoonde stukken werd terecht niet beoogd. Vanzelfsprekend komen in *Camarades/Kameraden* de verwachte portretten van KPB-coryfeeën, foto's van betogingen, affiches, vlugschriften, (sluik)kranten e.d. aan bod. Een groot pluspunt zijn echter de unieke en vaak verrassende stukken die de clichés over de KPB ontcrachten en haar vergeten reële impact op het maatschappelijke debat belichten (anno 2023 lopen daarbij o.a. haar inzet in de antikoloniale strijd, het recht op abortus, de vredesbeweging in het oog). Sommige cartoons, stickers of affiches tonen daarbij een schalksheid die niet onmiddellijk met de KPB geassocieerd wordt – ten onrechte dus. Dit boek bevestigt met verve dat de communistische partij geen 'vreemd lichaam' in de Belgische samenleving was (p. 17).

Esthetische redenen primeerden duidelijk op de contextualisering van de honderden illustraties. De bijschriften vertonen weinig consistentie: in het beste geval krijgt de lezer een vrij uitgebreide tweetalige beschrijving (cfr. p. 43, bovenaan); in het slechtste geval is er helemaal geen bijschrift (cfr. p. 211). Voor een correct begrip van de bronnen, en uit esthetisch oogpunt, is het te betreuren dat de stukken niet consequent integraal worden weergegeven: vaak ontbreken de randen van de oorspronkelijke drager (een gevolg van geëvolueerde digitaliseringsmethodes?). Wellicht onvermijdelijk in een thematische bloemlezing als deze is ten slotte een zekere inhoudelijke

overlapping. De foto van de betoging van het Sacco en Vanzetti-actiecomité (p. 118) had bijvoorbeeld evengoed bij het hoofdstuk over de international(istisch)e werking van de partij gepast (p. 152-183), waarin stukken opgenomen zijn over solidariteitsmeetings voor Angela Davis of het echtpaar Rosenberg-Greenglass.

De illustraties hebben als uitdrukkelijk doel de veelzijdigheid van de 'acties, strijdterreinen en organisaties' (p. 11) van de KPB te beklemtonen, en eer te betuigen aan haar militanten. *Camarades/Kameraden* slaagt overtuigend in dat eerste opzet. Essentieel voor het tweede luik is de vraag of de archieven van een organisatie zich überhaupt wel zo goed lenen om hommage te brengen aan haar basis. Allermint een evidentie, zowel theoretisch (hoe komen militanten 'aan het woord' in de stukken?) als archivalisch (wat is finaal bewaard gebleven?). Het is de auteurs zeker gelukt om van dit boek geen kopstukkenparade te maken. Tegelijk ondermijnt het – werkelijk onbegrijpelijke – gebrek aan bronverwijzingen de intentie om de KPB-leden centraal te zetten. De lezer blijft immers volledig in het ongewisse over de herkomst van de illustraties. Wie heeft de stukken 'gevormd'? Komen ze uit de *partijarchieven*, het archief van een (*basis*) *militant*, een particuliere *collectie*? Elegante oplossingen waren hier wellicht mogelijk. Ten slotte is het eigenaardig dat de Tweede Wereldoorlog geen eigen hoofdstuk heeft verdiend: stukken gelieerd aan het verzet zijn verspreid over de hoofdstukken. De oorlogsperiode was er nochtans een van ongeziene 'spontaneïteit' van de KPB-militanten: de auteurs vermelden terecht dat maar liefst 'twee derde van de vooroorlogse kaders' (p. 23) daar in de concentratiekampen de ultieme prijs voor betaalde. Hebben de auteurs historisch tunnelzicht willen vermijden?

In zijn voorwoord waarschuwt José Gotovitch dat *Camarades/Kameraden* 'geen historische analyse' biedt (p. 10) en de lezer tempert inderdaad best de verwachtingen. Zeker een verdedigbare keuze, en in lijn met het uitgangspunt, maar het boek plaatst zich daardoor ook enigszins buiten de geschiedschrijving. Doordat de inleidende teksten noodza-

kelijkerwijs beknopt zijn, gaat men hier en daar behoorlijk kort door de bocht. De Internationale Rode Hulp ondersteunde niet 'de Duitse anti-na-zi's' (p. 25) in het algemeen, maar wel hoofdzakelijk leden van de KPD/KPÖ en al helemaal niet onvoorwaardelijk. De inleiding op het hoofdstuk 'De massa-organisaties' (p. 111) gaat te makkelijk voorbij aan het feit dat de KPB vaak (en al dan niet openlijk) dergelijke entiteiten zocht te controleren, voor zover het al niet ging om mantelorganisaties. En dat het Molotov-Von Ribbentrop pact 'niet van die aard [was] dat het antifascistische beleid van de KPB-PCB werd gewijzigd' is vandaag evenmin vol te houden (p. 23). Hoewel er uitdrukkelijk naar wordt gestreefd de geschiedenis van de KPB te tonen 'zonder leiders op te hemelen of helden te creëren' (p. 11) kan men *Camarades/Kameraden* bezwaarlijk kritisch noemen; dat was ook niet echt de bedoeling. Toch is het een gemiste kans dat de minder illustere facetten van de partijgeschiedenis niet aan bod komen, des te meer waar het precies de relatie van de partij met haar leden betreft. Kaders die door het Komintern-apparaat zijn vernalen, zoals een Marc Willems³, blijven bijvoorbeeld onvermeld. Ook de Politieke Controlecommissie (waarvan de individuele dossiers één van de boeiendste onderdelen van het KPB-archief vormen) wordt niet vernoemd.

De auteurs lijken te hebben geworsteld met de tweetaligheid van het boek en haar lezerspubliek. Het is ronduit ongelukkig dat *Camarades/Kameraden* twee bibliografieën telt met totaal andere werken. De nauwkeurigheid van de wederzijdse vertaling is niet onberispelijk en ook de eindredactie is soms onzorgvuldig. Zo ontbreekt in de Nederlandse tekst dat Belgische en geïmmigreerde militanten samen strijden (p. 185-186); de syndicale acties in ACEC Gent (p. 186-187) en voor Fabelta en RBP in Antwerpen (p. 186, 188) staan daarentegen enkel vermeld in het Nederlands. De negen *Scottsboro Boys* worden er zeven in de Franse tekst (p. 152), en op p. 151 ontbreekt zelfs een volledige alinea in het Nederlands. Dergelijke slordigheden

doen afbreuk aan de meer dan lovenswaardige inspanningen die de auteurs hebben geleverd.

De KPB was een nationale partij en *Camarades/Kameraden* brengt dan ook een Belgisch verhaal, dat eindigt in 1995 bij de opsplitsing in autonome Vlaamse en Franstalige partijen. Vandaag zetelen in bijna alle parlementen van het intussen gefederaliseerde België opnieuw communisten, zij het van een andere strekking dan de oude KPB. Misschien had een nawoord hier niet misstaan. Het Belgisch communisme blijkt immers, 100 jaar na de stichting van de KPB, springlevend te zijn.

Gertjan Desmet

STEVEN DEBAERE, PETER DEBAERE

Naar jouw Amerika en terug. Brief aan Anna

Kapellen, Pelckmans, 2022, 292 p.

Tijdens de tweede helft van de negentiende en in het begin van de twintigste eeuw kende emigratie naar Noord-Amerika een forse stijging. Maar liefst 52 miljoen Europeanen emigreerden tussen 1860 en 1914 naar een overzeese bestemming. Zo'n 37 miljoen onder hen kozen voor Noord-Amerika. Ook Vlamingen zouden hun kans wagen. Met ongeveer 3.000 vertrekkers per jaar werd de periode 1900-1920 het hoogtepunt van de Vlaamse migratie naar Noord-Amerika.

In deze context speelt het verhaal van Anna Remmerie zich af, de grootmoeder van econoom Peter Debaere (University of Virginia) en historicus Steven Debaere (Hogeschool Vives). Samen reconstrueerden de broers het migratieverhaal van hun grootmoeder die in 1921 aan boord van de *ss France* stapte in Le Havre. Die boot bracht haar naar de Verenigde Staten. Ze bleef er aan de slag als dienstmeisje tot in 1932, wanneer ze terugkeerde naar haar geboortestreek en een lokale vlashandelaar huwde.

Zoals de titel doet vermoeden, is *Naar jouw Amerika en terug. Brief aan Anna*, geen klassiek

3. Zie JOSÉ GOTOVITCH, "WILLEMS Marc. Pseudonymes: GIRARD Jean (DBK)" in *Le Maitron. Dictionnaire biographique. Mouvement ouvrier. Mouvement social*, <https://maitron.fr/spip.php?article76109>, laatst geraadpleegd op 28 augustus 2023.